

Bli med til Sibir!

torsdag 08. januar 2009

Politiske fanger og kalde floder - om Sibir i gamle og nye medier.

Av seniorrådgiver Anne-Mette Vibe, Universitetsbiblioteket i Oslo

Alle som har lest Per Pettersons roman "Til Sibir" vet at den ikke handler om Sibir, bare om lengsler. Hovedpersonen vil som voksen reise til dette fjerne område. Et område som er halvannen ganger så stort som USA og som utelukkende er forbundet med slit og kulde, til tross for grense til Mongolia og en like stekende hete som i det sørlige Europa om sommeren.

Hvor finner man da stoff fra Sibir, for eksempel om politiske fanger på 1800-tallet eller farlige ferder langs de kalde flodene i nordøst? Mange bibliotekarer finner vel dette med letthet, men jeg tillater meg å bruke spørsmålet som en portal til økt kunnskap i flere forskjellige medier, alle tilgjengelige for offentligheten.

Først og fremst er løytnant Christian Dues brev fra den norske Sibir-ekspedisjonen i årene 1828-30 nylig lagt ut i digitalisert form fra Universitetsbiblioteket i Oslo <http://www.ub.uio.no/umn/hansteen/brev/brev.html>. Disse brevene har tidligere bare vært lesbare i Gunnerusbiblioteket i Trondheim. For det andre er hele professor Christopher Hansteens bok fra den samme ekspedisjonen digitalisert av Nasjonalbiblioteket, og peker til denne er på samme webside. De som heller vil lese deler av reisen med vanlige, latinske bokstaver kan se på de inntastete kapitlene <http://www.ub.uio.no/umn/hansteen/virksomheten/irkutsk.html>. På denne måten binder vi sammen Nasjonalbibliotekets digitaliseringsprosjekt og våre spesielle websider. Til sist vil jeg anbefale en bok nylig kommet på dansk: Søren Koustrups Mammutmanden : tre ekspedisjoner og et bryllup.

Den siste først. Boka handler om ekspedisjoner på 1880 tallet med det formål å seile gjennom Nordøstpassasjen (nei, ikke Nordvestpassasjen som vi som stolte nordmenn vet at Roald Amundsen fant i 1906). For å seile Nordøstpassasjen måtte man runde Finmarkskysten, krysse hele isødet nord for Sibir-fastlandet, og treffe stredet mellom Alaska og Sibir før isen hadde tetnet til. Det var dengang vintrene oppførte seg som ordentlig vintre skal, og ikke som i 2008 når begge passasjene for første gang er åpne.

Først reiste skipet Vega ut for å finne passasjen. Da det satte seg fast i isen, dro Jeanette ut for å finne Vega. Og da Jeanette forsvant, sendte man Dijnphna-ekspedisjonen ut for å finne det igjen. Hvordan det gikk? Kjøp og les boka, den er drivende godt skrevet, og har også med en spesiell godbit for oss norske: Anna fra Halden som giftet seg med en dansk telegrafist og endte opp i Irkutsk og Krasjonarsk. Annas ektemann forlot etterhvert kone og to barn og dro til Jakutsk og videre nedover langs Lena-floden for å lete etter mannskap fra Jeanette.

Politiske fanger. Overlevende fra Jeanette hadde da allerede vært innom Irkutsk på sin tilbakereise. Og i denne byen møter vi de politisk forviste, nærmere bestemt dekrabistene som hører til Russlands første forviste og største helter. Koustrup beskriver dem slik på s. 137:

"Som nævnt hørte udviste, der havde udstået deres straf i Irkutsk, til blandt den hårdere kerne af kriminelle, men det behøvede jo ikke at smitte af på deres efterkommere. En anden gruppe var byens mange politisk forviste, hvoraf især de såkaldte dekabriste, veluddannede, vestligt orienterede russiske adelige, der i 1825 uden held forsøgte et statskup mot tsaren. De, der ikke blev henrettede, blev frataget titel og formue og med deres familier sendt østpå, hvor de kunne begynde en ny tilværelse fra bunden. Mange af dem var nu atter kommet ovenpå og prægede både byens kultur- og forretningsliv."

Hansteen og Due besøkte områdene 50 år tidligere, og møtte altså noen av disse forviste noen få år etter at de var kommet til Sibir. Brevene hjem gir førstehånds kunnskap om hvordan livene deres var blitt ute i ødemarken. Dit ble de sendt, lenge før straffene ble formildet og noen kunne flytte til det langt mer kultiverte Irkutsk - Sibirs Paris.

I Dues brev kan vi lese:

"Under mine Reiser i det østlige Sibirien gjorde jeg Bekjendtskab med en stor Mængde af disse Ulykkelige, der deels opholdte sig ved Lena, deels i Irkutsk, Jakutsk, Olokminsk og Viluisk. Størstedelen og de haardest Straffede befandt sig ved Nertschinsk, hvor de dagligen forrettede Arbeide med Skubkarren. Blandt disse vare der Mænd af Rigets bedste og fornemste Familier, Navne som man gjenfinder i Ruslands Historie igjennem flere Aarhundreder; her vare Schakovskii, Bestuhjeff, Galitzin, Trubetskoi m fl.

For de viktigere Forviste er Bestemmelsesstedet sjelden eller aldrig i de mere beboede Egne, næsten altig lyder Dommen paa de aller frygteligste Steder langs Iishavet eller i den østlige Deel, midt iblandt de vildeste og mest Ucivilicerede af Sibiriens Beboere.

Jakutsk er et Paradiis at komme til i Sammenligning med de nordligere Stæder, Olensk, Turuchansk, Vilui, Shigansk, og især Kolymisk og Stæderne i Kamtschatka. Alene Reisen dertil er en Straf; man passerer fra Jakutsk til Kolymisk henimod 1900 Verst igjennem aldeles ubeboede Egne, der kun om Sommeren besøges af nomadiserende Nationer; Reisen kan kun tilbagelregges høi Vinter med Hunde og der gives Distancer, hvor man i 6 og 8 Dage ad Gangen maae rede sit Leie i Sneen under aaben Himmel, med en Kulde af mere end 30 til 36° R. Om Sommeren maae Reisen foretages ridende paa Reensdyr, en Reisemaade, som jeg af egen Erfaring anseer for den møisommeligste der gives.

Jeg stødte eengang i det indre Sibirien [Werchne-Viluisk] paa en ulykkelig Forviist af høi Stand; uagtet vi vare aldeles ukjendte faldt han mig ved første Øieblik om Halsen og den 45 aarige Mand græd som en barn. I 3 Aar havde han ikke seet eller talt med et Menneske, der kunde siges at ligne ham, med hvem han kunde meddele sig, som følte med og for ham, i 3 Aar havde han i Ordets egentligste Forstand ikke talt, uden nogle faa Ord til den, der hjalp ham at bestyre hans tarvelige Huusholdning. Jeg kom til ham om Aftenen og i de to Timer vor første Samtale varede talte han mere end han i alle de 3 forløbne Aar havde talt og den næste morgen fandt jeg ham aldeles syg, hæs og næsten maalløs."

Geografiske konsekvenser. Due og Hansteen hadde skilt lag i Irkutsk, og Due reiste ned langs Lena-floden. Her møtte han den ulykkelige forviste adelsmann, og Hansteen forteller oss senere hvem han var. De to reisefeller hadde avtalt å møtes igjen i Jeniseisk, og der ankommer Due 25. August 1829. Vi lar Hansteen fortelle videre i Reiseerindringer:

"Den 25de August ankom Lieutenant Due med Nielsen. D. fortalte, at han fra Irkutsk var reist mod Nordvest til Flekken Werchne-Viluisk, for at komme saa nær som muligt til den Sibiriske Magnetpol, en i videnskabelig Henseende særdeles heldig Beslutning. Strax han var ankommen her om Eftermiddagen den 1ste Mai, havde han erholdt en Fransk Billet fra den ulykkelige [Matvei] Muravieff Apostel, der

havde deeltaget i Opstanden i 1825; hans Broder var bleven hængt, og han selv var forviist herhen, hvor han nu havde levet i tre Aar i en Jakuter-Jurte, aldeles isoleret fra al menneskelig Omgang. Han var en Fætter at min Ven Byfogden i Irkutzk Alexander M. Han spurgte Due, om han vilde besøge en ulykkelig Mand, der stod under Politiets bestandige Opsigt, og saaledes ikke turde forlade sin usle Jurte? Due gik strax til ham, og den Ulykkelige skildrede for ham sin hele Elendighed i disse tre Aar."

Denne samtalen fikk forøvrig geografiske konsekvenser! Hansteen forteller hvordan målingen av lengdegradene mellom to små sibirske steder ble unøyaktige: "Imidlertid hadde denne lange interessante Samtale den uheldige Følge, at da Due om Natten vendte tilbake til sit Qvarteer, glemte han at optrække sit Chronometer, hvorved Bestemmelsen af Længdeforskjellen imellem Jakutzk og Viluisk blev forhindret, og først ved hans Tilbagekomst til Jakutzk og en der længere fortsat Observationsrække over Uhrets Stand og Gang, skjønt med mindre Sikkerhed end ifald denne Forglemmelse ei var indtruffet, kunde bestemmes."

Lena-floden. Denne 440 mil lange floden som munner ut i nord-Sibir, er altså bakteppe både for Dues spesielle møte og for Jeanette-ekspedisjonens mannskap. 65 mil nord for byen Jakutsk ligger stedet Oimyakon, kjent som jordens kaldeste sted med målt minus 71 grader C. Og mye av spenningen i Koustrups bok foregår nettopp langs Lena-floden, idet mennene kjemper seg oppover og sørover langs floden i snøstormer og skiftende isforhold. Som det berettes:

"Andre steder fulgte de isen langs flodbredden, spredte seg ud og fordelte vægten, men gik alligevel igennem, i et tilfælde tre på rad. Først de Long til skuldrene, så Görtz til halsen og endelig Collins til brystet. Da de kom op igen var de stive og næsten gennemsigtige som krystalvaser og kunne kun få varmen i kroppen tilbake ved at stavre videre indhyllet i tepper."

God lesning, med eller uten den varme toddyen i vintermørket!